

הנאת

גרונו

והנאת

מעיו

במצוות

ובשתיה

יום רביעי יז אלול
סוכה דף מט

מחלוקת רבי יוחנן וריש לקיש אי אזלינן בתר הנאת גרונו או מעיו

בגמרא במסכת חולין (קג:) איתא: אמר רבי אסי אמר רבי יוחנן, אכל חצי זית והקיא וחזר ואכל חצי זית אחר - חייב. מאי טעמא, הרי נהנה גרונו בכזית. ומסקנת הגמרא שדין זה אינו רק באופן שחזר ואכל חצי זית אחר, אלא אפילו אם אכל אותו חצי זית גם כן חייב שהרי נהנה גרונו בכזית. ורש"י (ד"ה הרי) פירש, שאילו היה צריך הנאת מעיו, הרי אין הנאת מעיו אלא במילוי כרס, ואע"ג דבלע שני חצאי זיתים לא נתמלא כרסו אל בחצי זית, שכשבלעו לזה יצא כבר זה. ולעיל מזה מביאה הגמרא מחלוקת בנדון כעין זה לגבי איסור אבר מן החי, באופן שנטל כזית אבר מן החי וחילקו לשנים, ודנה הגמרא אם בכה"ג חייב או לא [ואף שבכל האיסורים ודאי שמצטרף, אבר מן החי שונה מחמת חידוש שיש בו, יעו"ש]. ומסיקה הגמרא שאם כשהכניסו לתוך פיו כבר היה חלוק - אכן הוא פטור. אבל במקרה שהכניס שיעור שלם לפיו, וחלקו בפנים סמוך לבית הבליעה ובלעו לחצאין, בכה"ג נחלקו בענין ריש לקיש ורבי יוחנן: רבי יוחנן אמר חייב הרי נהנה גרונו בכזית, וריש לקיש אמר פטור אכילה במעיו בעינן וליכא [ודעת רבי אלעזר שם שאפילו אם חלקו מבחוץ - חייב, כיון שריחוק זה של שני חצאי הכזית ע"י חילוקו אינו מגדירו כמי שלא אכל כזית].

ופסק הרמב"ם (מאכלות אסורות פי"ד ה"ג): אפילו אכל כחצי זית והקיא וחזר ואכל אותו חצי זית עצמו שהקיא - חייב, שאין החיוב אלא על הנאת הגרון בכזית מדבר האסור.

ספק התורה לשמה באכל מצה או שתי ארבע כוסות והקיאם

ובשו"ת תורה לשמה (סימן קכה) הסתפק: מי שאכל בליל פסח מצה לצאת ידי חובה או שתי יין לצאת ידי חובה, ואחר שאכל המצה או שתי היין וירדו חדרי בטן תיכף הקיאם, אם יצא ידי חובה במצה או ביין אלו שהקיאם או לא.

ורצה ללמוד מסוגיית הגמרא בחולין ומפסק הרמב"ם שכיון שלהלכה הנאת גרונו בעינן ממילא קיים בכך חיוב אכילת מצה ושתיית ארבע כוסות - ואף אם הקיאם אחר כך ולא נהנו מעיו מאכילתו, אין בכך כלום וכבר קיים מצוותו.

אמנם מסייג הבן איש חי את דבריו, שכל זה אינו אלא לענין קיום מצוה התלויה באכילה, כמו אכילת מצה ושתיית ארבע כוסות. וכן אם נשבע לאכול ככר זה או פרי זה, יכול לאוכלם ותכף להקיאם ומקיים בכך שבועתו כיון שהנאת גרונו חשיבא אכילה [ויל"ד בזה כיון שבנדרים הלך אחר לשון בני אדם ואולי אכילה בלשון בני אדם אין הכוונה להנאת גרון, ויל"ע]. אבל לענין ברכת המזון, כיון שכתוב "ואכלת ושבעת וברכת" הרי תלתה התורה מצוותה באכילה של שביעה דהיינו בהנאת מעיים. ולכן הסיק שם שאם אכל מצה והקיא תכף כשירדה לחדרי בטנו, נהי דחשיבא אכילה ויצא ידי חובת מצה, מכל מקום ליכא שביעה בשעת ברכת המזון ואיך יברך בכרס ריקנית.

והוסיף בכך סברא נוספת שבודאי לא עדיף זה מאכל ונתעכל המזון שבמעיו שאינו יכול לברך. [בתורה לשמה הביא סברא זו בשם חכא אחד המופלג בחכמה, אך כבר נמצא כן בדברי עצמו בברכי יוסף (או"ח סימן רח סק"א) והתורה לשמה ציין לברכי יוסף הזה בסוף ספרו בקונטרס 'מזכרות שונות']. ויש בכך אריכות דברים ואין כאן מקומו.

ביין ודאי אזלינן בתר הנאת גרונו דכי שבע איניש חמרא מגרוניה שבע

והנה בדבריו כלל הבן איש חי דין אכילת מצה ודין ארבע כוסות בחדא מחתא, אמנם כתב שם עוד שלענין יין פשוט הדבר טפי, והביא לכך מקור מסוגיית הגמרא בסוכה (מט:). הגמרא מביאה מה שלמד רב פפא מאופן ניסוח היין על גבי המזבח: שמע מינה כי שבע איניש חמרא מגרוניה שבע. ופירש רש"י: ע"י ששותהו בלגימות גסות וגרון מלא הוא משביע ולא ע"י שתיה מרובה שמכניס הרבה יין במעיו ע"י לגימות דקות. ואינן כאוכלין ששבע שלהם בא במילוי כרס.

ועוד מבואר בגמרא עצה טובה שאמר רבא לצורבא מרבנן שאין לו רוב יין, שישתה היין "ליגמע גמועי" - ופירש רש"י: בלגימות גסות. ומוסיפה הגמרא שרבא עצמו נהג באופן זה בכוס של ברכה - ופירש רש"י: מגמע ליה גמועי דרך שביעה משום חיבוב מצוה.

המהרש"א העיר על פירוש רש"י מלשון הפסוק הגמיאני נא מעט מים מדרך שמשמע שהוא שתיה בלגימות קטנות, וכך משמע משיעור הוצאת חלב בשבת שהוא כדי גמיעה ומשמע גם שגמיעה היא שיעור קטן ולא לגימה גסה. וכתב המהרש"א שלולי דברי רש"י היה הוא מפרש את הגמרא להפך, ש"כי שבע איניש חמרא, מגרוניא שבע" פירושו שכשלוגם את היין בלגימות דקות אז הגרון נהנה וטועם ממנו הרבה פעמים ונעשה שבע, משא"כ אם לוגם לגימה אחת גסה שאין הגרום נהנה אף אינו שבע בכך. ואף רבא היה נוהג כן בכוס של ברכה להנות ממנו הרבה ולגמוע ממנו מעט מעט.

עכ"פ מבואר בגמרא שדרך ההנאה מן היין אינה במילוי הכרס אלא דוקא בהנאת הגרון. לדברי רש"י - במילוי הגרון ביין בלגימות גסות, ולדברי המהרש"א לולי דברי רש"י - בלגימות קטנות. ואם כן מאחר שעיקר ההנאה בשתיית היין היא בהנאת הגרון, פשוט יותר שבכה"ג אם ישתה יין ואחר כך יקיא יקיים בכך מצוות שתיית ארבע כוסות כיון שבודאי בעינן לקיום המצוה דוקא הנאת גרון ולא הנאת מעיים.

והנה התורה לשמה לא דיבר דברו אלא אליבא דהלכתא כדעת רבי יוחנן שהנאת גרונו בעינן, אמנם יש לדון לפי דבריו גם בדעת ריש לקיש. כי יתכן שאפילו לדעת ריש לקיש הסובר שהנאת מעיו בעינן, שמא בשתיית יין יהיה

הצטרפות לקבלת

החידוש היומי:

a8843414@gmail.com

חילוק שיעור שתיה ואכילה ביום כיפור בעוג מלך הבשן

ובגמרא ביומא מוצאים אנו דבר פלא לגבי שיעור אכילה ושתיה ביום הכיפורים. דהנה לגבי שיעור שתיה במלא לוגמיו מבואר בגמרא (פ.) שנחלקו בזה תנאים: כמה ישתה ויהא חייב, בית שמאי אומרים רביעית ובית הלל אומרים מלא לוגמיו, רבי יהודה אומר משום רבי אליעזר כמלא לוגמיו. ומסיקה הגמרא (פ): כי איתשיל [-בבי מדרשא, כמה ישתה ויהא חייב. רש"י] בעוג מלך הבשן איתשיל. ומבואר בגמרא שדין מלא לוגמיו בשיעור שתיה ביום כיפור תלוי בכל אדם ואדם לפי מה שהוא, שעוג מלך הבשן אינו עובר על איסור שתיה ביום כיפור עד שישתה מלא לוגמיו שלו.

ומביאה הגמרא אתקפתא דרבי זירא: מאי שנא אכילה דכל חד וחד בככותבת, ומאי שנא שתיה דכל חד וחד בדידיה. דהיינו שלגבי אכילה יש שיעור אחד לכל האנשים, והוא שיעור ככותבת, ואילו לגבי שתיה תלוי השיעור כל אחד ומלא לוגמיו שלו. ומיישב על כך אב"י: באכילה קים להו לרבנן בככותבת דבהכי מיתבא דעתיה מציר מהכי לא מיתבא, בשתיה בדידיה מיתבא דעתיה בדחבריה לא מיתבא דעתיה. והיינו, שאכן יש חילוק בין שתיה לאכילה שבשתיה אין דעתו מתיישבת אלא בשתיית מלא לוגמיו, משא"כ בככותבת זהו שיעור ישוב הדעת באכילה. ור' זירא מתקיף גם סברא זו ואומר: וכל העולם כולו בככותבת ועוג מלך הבשן בככותבת, דהיינו שכיצד יתכן שלענין אכילה אין חילוק בין האנשים לגבי יישוב דעתם מכח האכילה. ומשני אב"י: קים להו לרבנן דבהכי מיתבא דעתיה בציר מהכי לא מיתבא דעתיה. מיהו כולי עלמא טובא ועוג מלך הבשן פורתא, ע"כ.

מבואר אם כן חילוק מפליא בין שתיה לאכילה. בעוד לגבי שתיה שיעור מלא לוגמיו המועיל ליישוב הדעת תלוי בכל אדם לפי מלא לוגמיו שלו, הרי שלענין אכילה שיעור ככותבת מיישב דעתם של כל האנשים וכל החילוק הוא ברמת יישוב הדעת הנגרמת מכח האכילה. והדברים צריכים ביאור רב.

והחתם סופר (יומא עג:) הביא מה שכתב בספר תוספת יום הכיפורים שכל אדם מתיישבת דעתו רגע אחד בבוא כותבת למעיו, אלא שעוג מלך הבשן מחמת שחום טבעו עז לכן מתעכל האוכל כרגע וחוזר ומתאוה לאכילה. וכיון שסוף סוף רגע אחד התיישבה דעתו לפיכך חייב. וכתב החתם סופר שאף שיפה הסביר מפני מה חייב באכילה לא פירש לנו מדוע לא נאמר כן גם לגבי שתיה, שהרי אף בשתיה יש לומר שכיון שנכנס שיעור מלא לוגמיו של אדם בינוני מתיישבת דעתו אלא שמחמת חום גופו מתעכל השתיה וחוזר ומתאוה.

חידוש החתם סופר שבשתיה מגרוניה שבע ולכו"ע בתר הנאת גרונו אזלין

וביאר החתם סופר חילוק הגמרא על פי מהבואר בסוגייתנו, כי שבע אינש חמרא מגרוניה שבע, ואם כן נמצא שלענין שתיה אזלין בתר גרונו ולכן תלוי השיעור כל אחד לפי מלא לוגמיו שלו. משא"כ באכילה דאזלין בתר מעיו שפיר יש לדון שכיון שנתיישבה דעתו בבליעת ככותבת חייב אף אם מחמת חום גופו חוזר ומתאוה לאכילה נוספת. ויעויין שם בחתם סופר שרצה לומר כן גם בדעת ריש לקיש, ומבואר אם כן שגם ריש לקיש הסובר בחולין שאכילת מעיו בעיניו, יודה לענין שתיה כיון ד'כי שבע אינש חמרא מגרוניה שבע'. ויש לעמוד על כך שהחתם סופר חידש בדבריו גם שדין הגמרא אינו בין דוקא אלא בכל שתיה. ויש לדקדק כן מלשון רש"י שכתב "ואינן כאוכלין ששובע שלהם בא במילוי כרס" - הרי שחילק בין אוכלין למשקין ולא דוקא יין.

אם כן הדין בכל שתיה או רק בין

כחידושו של החתם סופר כן כתב גם מהר"י ענגיל בספרו שבעים פנים לתורה (אות י) וז"ל: והנה בסוכה איתא א"ר פפא שמע מינה כי שבע אינש חמרא מגרוניה שבע. וברש"י: על ידי ששותהו בלגימות גסות וגרון מלא הוא משביע ולא על ידי שתיה מרובה שמכניס הרבה יין במעיו על ידי לגימות דקות. ואינו כאוכלין ששובע שלהן בא במילוי כרס עכ"ל. ולפי זה נראה דנהי דפליגי רבי יוחנן וריש לקיש אי בתר הנאת גרון אזלין או בתר הנאת מעיים, עכ"ז בין גם ר"ל מודה דבתר גרון אזלין לא בתר מעיים, כיון שעיקר השובע שלו בא בהנאת הגרון ולא במילוי הכרס וכדברי הגמרא ורש"י הנ"ל, עכ"ל.

אמנם המדקדק בדבריו יראה שלא העמידם אלא על יין דוקא, ומשמע שלמד בסוגיית הגמרא דלא כהבנת החתם סופר וכפי שדקדקנו מרש"י, אלא הוא דין בין דוקא ש"עיקר השובע שלו בא בהנאת הגרון".

אלא שמצאתי שכחידושו זה כתב מהר"י ענגיל גם בספרו לקח טוב (כלל י ד"ה אשובה) ושם כתב להדיא שכן הדין לענין כל משקין, ואף דקדק לשון רש"י כפי שדקדקנו אנו, וז"ל: וזה גם כן ע"פ ש"ס סוכה הנ"ל ורש"י הנ"ל שכתב ואינו כאוכלין ששובע שלהן בא במילוי כרס, עכ"ל. ומבואר מדבריו דמשקין עיקר הנאתן בגרון ולא במילוי מעיים כאוכלין, עכ"ל הלקח טוב.

ר"ל מודה בשתיה שחצי שיעור אסור מן התורה

ויעויין בשו"ת כתב סופר (או"ח סימן קיז) שהביא את חידושו של אביו החת"ס, והוסיף לדון גם לענין מחלוקת רבי יוחנן וריש לקיש אם חצי שיעור אסור מן התורה או לא ותלה הדברים אלו באלו. וכתב עפ"ז בשו"ת מנחת יצחק (ח"ב סימן קלה, ובלקוטי תשובות סימן קעג אות ב) בשם חותנו הג"ר פנחס ציעטבוים, שלפי חידושו של החתם סופר לחלק בין שתיה לאכילה לענין הנאת גרונו או הנאת מעיו, שר"ל מודה בשתיה שהנאת גרונו בעיניו, הוא הדין לענין חצי שיעור אסור מן התורה יודה ר"ל לריו"ח שבשתיה אסור מן התורה. ובאמת כחידושו זה כבר כתב שם גם מהר"י ענגיל: ולפי זה שוב בין אסור, גם ר"ל מודה דחצי שיעור אסור מן התורה.

“

כל אדם

מתיישבת דעתו

רגע אחד בבוא

כותבת למעיו,

אלא שעוג מלך

הבשן מחמת

שחום טבעו עז

לכן מתעכל

האוכל כרגע

וחוזר ומתאוה

לאכילה

“